

Tóth Pál Péter:

"GAZDÁLKODOM, TEHÁT VAGYOK"

- interjú Sára Sándorral

Beszélgetésünk a Duna Televízió székházában készül, de nem az itteni munkához kapcsolódik. Ennek ellenére miután ma, június 1-jén közvetlenül az országgyűlési választások után vagyunk s mivel az elmúlt években a médiák ügyét - sokszor teljesen értelmetlenül - a belpolitikai élet centrális kérdésévé tették nem lehet nem megkérdezni, hogy mi várható, s hogy hogyan látod ma a Duna Televízió helyzetét?

Teljesen egyetértek azzal, amit a televízió körül zajló háborúskodásról mondtál. Én egyébként nem hiszem, hogy volna még egy olyan ország, ahol akkora jelentőséget tulajdonítottak volna annak, hogy X., Y. vagy Z. legyen-e a rádióknak vagy a televízióknak az elnöke. Nyilvánvaló, ez politikai háborúskodás volt, bár az is elképzelhető, hogy csak a figyelem elterelését szolgálta, hiszen sokkal lényegesebb kérdésekről nem jelentek meg cikkek.

Nagyon fontos, hogy a Duna Televízió megszületett. Feltételezhető, hogy akik kitalálták, vagy küzdöttek azért, hogy létrejöjjön sem gondolták, hogy mekkora igény van erre a televízióra és hogy milyen fontos azoknak az életében, akik a határainkon kívül ehhez a kultúrához tartozónak érzik magukat. Ezt egyrészt a naponként kapott levelek támasztják alá, másrészt a Marosvásárhelyen, Sepsiszentgyörgyön és Kolozsvárott januárban lezajlott többórás beszélgetések, amelyeken ötszázan, hétszázan vettek részt s mondták el véleményüket. Elmondták, hogy mit jelent számukra, hogy egyszer csak magyarul beszélnek hozzájuk, hogy megszólítják, hogy emberszámba veszik őket. Ezeken a találkozókön természetesen kifogásaikat is elmondták, s hogy milyen műsorokat szeretnének látni. Jó az, hogy a kezdeti támadások után a különböző politikai pártok képviselői is elismerték, hogy a Duna Televízióra valóban szükség van. Az elképzelhető, hogy esetleg egy más fajta stílust, vagy szemléletet kérnek majd számon, vagy szeretnének megvalósítani. Azt azonban elmondhatom, hogy eddig a Duna Televízió a saját magunk által kitalált szerkesztési elvek és műsorstruktúra szerint működött. Azért mondom, hogy a "saját magunk", mert ezt az intézményt az első hat hónapban nem mi irányítottuk. Július 1-jén lesz egy éve, hogy Lugossy Lászlóval és Hanák Gáborral együtt nagyon sokat töprengünk azon,

hogy milyen legyen a Duna TV. Arra törekszünk, hogy egy érzékeny, független és mindenre odafigyelő televíziót hozzunk létre. Persze amennyire az anyagi lehetőségek engedik.

Ez az utolsó mondat azt jelenti, hogy anyagi gondokkal küzdötök?

Igen, folyamatosan. Ez ugyan a sajtóban másképp jelentkezett, mert különböző cikkek azt sugallták, mintha ide öntenék a pénzt, holott tudnivaló volt pontosan, hogy mennyiből gazdálkodunk, tavaly két milliárd forintot kaptunk, s eddig az idén is ennyit. Azért mondom, hogy "eddig", mert ez még a folyamatos működéshez kevés. Ez a két milliárd természetesen borzasztó nagy összegnek számít, de az MTV 17 milliárdból gazdálkodik - holott mi csak egyharmaddal kevesebb műsort csinálunk - és szintén további pénzeket kért a parlamenttől.

Egy évvel ezelőtt különlegesebb bürokratikus megkötöttségek nélkül élted életed és végezted alkotó tevékenységedet. Jobb szót nem találok - hogyan ízlik Sára Sándornak, a tegnap még független, szabad értelmiségi tevékenységet folytató alkotónak a sokkal kötöttebb, sokkal lélektipróbb bürokratikus ügyintézés?

Nem könnyű - már utaltam rá - ez a napi robot, amikor látszólag és hivatalosan elkezdted fél kilenckor, de már előzőleg dolgozol, és itt benn vagy hatig vagy nyolcig, és utána még otthon is folytatod. És, ha azelőtt "filmmel" keltem és filmmel ébredtem, akkor most a Duna TV gondjaival és bajaival fekszem és ébredek. Nehéz, de talán azért tudom elviselni, mert megszoktam, hogy minden film egy új feladat, s lehet, hogy tudat alatt most a Duna Televízió filmjét készítem. Tehát meg kell tanulni a "Duna Televíziót", meg kell ismerkedni a jogi, a közgazdasági problémákkal, a szervezéssel, egyéb területekkel. Persze a szakma egy része nem olyan nehéz, mert negyven éve ezt csinálom. Egy film is roppant szervezettséget igényel, egy filmnél is oda kell figyelni a gazdasági problémákra, tehát nincs olyan messze a két terület egymástól, de ezzel együtt mindkettő más.

Talán azért volt eddig jobban elviselhető, mert tavaly májusban fejeztem be egy játékfilmet, és ugyancsak tavaly fejeztem be egy két részes dokumentumfilmet.

A "Vigyázó"-kat.

Igen, s az "Aki magyar velünk tart" című dokumentumfilmet, és tulajdonképpen nem sokkal előtte fejeztem be a három részes "Magyar nők a Gulágon" című filmemet. Arra gondoltam akkor, hogy egy fél évig konkrétan nem foglalkozom filmmel, hanem olvasok, témát keresek, és pihenek. De nem ez, hanem a munka jött. Mostanában kezdett a "harctéri idegesség" elfogni, most már eltelt egy év és nem készítek filmet. De ez sem így van, mert azért úgy, majdnem melleleg, elkészült egy forgatókönyvünk. Még tavaly nyáron hoztuk tetô alá Domahidi Miklóssal. Címe: "A holtak fütyülnek ránk". Ezenkívül pedig "Vád" címmel készül egy másik forgatókönyvem, mely arról szól, hogy egy családot hogyan tesz tönkre a háború.

Beszélgetésünkre készülve arra döbentem rá, hogy Rólad, az alkotóról nagyon sokat lehet tudni. Viszont Sára Sándorról, a magánemberről elég keveset. Örülnék, szólnál ha szüleidről, gyermekkorodról, arról a környezetről, amelybe beleszülettél, amely elindított.

Egy Pest megyei faluban, Turán születtem. Apám ott volt segédjegyzô. Amikor hat-hét éves lehettem átkerült Ikladra, ahol jegyzô lett. Azt, hogy falun születtem, és elég hosszú ideig ott éltem meghatározónak és nagyon jónak tartom. De nem kizárólagosan falusi élmények értek csupán, hiszen anyám jászberényi. A nagyszülök és a rokonság népesebb fele Jászberényben élt és él még ma is. Sokat voltam nagyszüleimnél, s így a falusi élet mellett a kisvárosi léttel is megismerkedhettem. A gimnáziumot Aszódon kezdtem el, de jött a háború, és a háború alatt abbamaradt az oktatás.

Kalandot kedvelô gyermek voltam és egyszer fölkapaszkodtam egy román dzsipre, s azzal szüleim rémületére elmentem Jászberénybe, s egy időre ott is maradtam. Jászberényben nagybátyám beíratott a jászberényi, akkor még József Nádor Gimnáziumba. Három hónap alatt itt elvégeztem az elsô évet. Ebbe a gimnáziumba még két évig jártam, majd három évig ismét Aszódon, azután Berettyóújfaluban tanultam. Az utolsó évben Budapesten voltam, itt is érettségiztem. Ennek a vándorlásnak az a magyarázata, hogy nyughatatlan gyerek voltam, és elég hamar összevettem tanárainnal. Ezen konfliktusok azért oldódtak meg békésen, mert egy idő után azt mondtam, hogy akkor én ebbôl a gimnáziumból elmegyek. Tanulmányi eredményemmel nem volt baj, mert végig jeles vagy kitünô rendű tanuló voltam. Lehet, hogy éppen a bennem

működő túl nagy öntudat volt az, amit a tanárok nem viseltek el. De talán egyéb magyarázata is van, nevezetesen az, hogy apámat többször internálták megalapozatlan vádakkal. A család rossz anyagi körülmények közé került, s mi négyen voltunk testvérek, és mindenki tanult.

Hogy maradt meg emlékezetedben a szülői ház, milyen volt a berendezése?

Egy kis szoba-konyhás házban születtem, a nagyapámék hajdani lakásában, amihez ôk hozzáépítettek . A konyhában egy kemence volt, ahol kenyeret is lehetett sütni, és a későbbiek folyamán nagyanyám ott is sütötte a kenyeret. Három éves lehettem, mikor szüleim építkezni kezdtek. Az építkezésre nem emlékszem, de arra igen - talán mert sokszor elmondták -, hogy beleestem a nyilván kimélyített árokba, ahol összegyűlt a víz, mert egyszer csak valaki egy vödör vízzel együtt kimerített engem is. A vízbe fúlás többször kísértett életemben, mert nem sokkal később a turai strandon a következô eset történt meg velem. Még nem tudtam úszni, de a medence szélén kapaszkodva mindig a mély vízbe igyekeztem. Egyszer azt éreztem, hogy valaki lenyom a víz alá. Igen ám, de mikor éppen hogy kiértem a vízbôl, megint lenyomtak. Később derült ki, kidôlt az egyik kabinajtó, és az pont a fejemre esett. Eléggé tele volt a medence, tehát mikor leértem a medence aljára és ott elrúgtam magam, akkor a víz felszínére érve megint beleütköztem a kabinajtóba. Arra figyeltek fel, hogy valaki kopogtat, és kihalásztak a vízbôl. Máskor apám a Zagyvából húzott ki. Nagyapáméknál, Jászberényben voltunk ekkor. Nekik a Zagyva mellett, a Donátuson volt egy kis tanyájuk. A tanyát a Zagyva majdnem körbefolyta, és nyaranta az egész népes család, nemcsak a miénk, hanem a rokonok is, a Donátusra jártak fürödni. Anyám hozta ki délután az uzsonnát, és én hencegve mutattam, hogy milyen messzire be tudok már menni a vízbe. A Zagyva elég örvényes volt, így elkapott és vitt-vitt. Apám szerencsére nem ugrott utánam, hanem előreszaladt a parton, elém ugrott, és kihúzott a vízbôl. Fogták a lábam, folyt belôlem a víz, de már verték a fenekem, de életben maradtam. Később mi kamaszok Jászberényben már a Zúgóhoz jártunk fürödni. Ha lehetett, ha nem vigyáztak, föltekertük a zsilipet, és akkor olyan fél méteres, vagy méteres sugárban jött a víz, és belevetettük magunkat. Nagyon élveztük ezt a "játékot", de elég nagy volt a vízen a hullámverés, s én

valahogy rosszul ugrottam vagy jöttem föl, a lényeg az, hogy mindig, amikor föl akartam jönni, akkor egy hullám visszanyomott. Ekkor már tudtam úszni, de nagyon elgyengültem, amíg a hullámverésből kikerültem. Emlékszem, hanyatt feküdtem, és örültem annak, hogy életben maradtam.

És mennyiben játszott szerepet a vallás a család életében?

A család katolikus vallású. Minden vasárnap templomba mentünk. A hitoktatás akkor evidens volt. Otthon reggel-este, étkezés előtt imádkozni kellett. Érdekes, hogy én a negyedik gimnáziumban, mert akkor már választani lehetett, hogy az ember tanul-e latint vagy nem, tehát hogy reál, vagy humán tagozatban folytatja-e a gimnáziumot, én a reál tagozatot választottam, mert furcsa módon volt bennem egy olyan készlet, mely inkább a nevelésből jött vagy jöhetett, hogy papnak kell lennem. Én pedig semmi áron nem akartam pap lenni. Ezt nekem senki nem mondta, se a családban, se az iskolában, sehol, de élt bennem egy ilyen kényszerképzet. És akkor elhatároztam, hogy átmegyek a reál tagozatba, nem tanulok tovább latint, mert ha nem tanulok latint, akkor pap sem lehetek. Így kerültem át a reál tagozatba. Ezt leszámítva nem hagyott mélyebb vagy különösebb nyomot bennem a vallás. Az erkölcsi parancsai igen, mert tulajdonképpen az ember a mai napig aszerint él, vagy igyekszik aszerint élni. De ezek általános emberi követelések is. Úgyhogy később, amikor az ateista nevelési korszak következett, megmaradt ez a fajta vallásosság.

Édesanyádról nem szóltál eddig.

Igen, s ez elég különös. Négyen vagyunk, két nővérem és egy húgom van. Amikor apám elvette anyámat, akkor az egyik nővérem fél éves, a másik pedig másfél éves volt. Ez soha nem jelentett problémát és gondot, nem is tudom, hogy mikor tudtam meg, hogy ôk nekem féltestvéreim. S ez az érzésvilágomban soha meg nem jelent. Talán azért, mert mind a két családban elég "ridegek" voltak a kapcsolatok, az anyával vagy az apával a bensőségebb viszony nem jöhetett létre. A kialakult hűvösebb viszonyoknak lehet, hogy ez volt az alapja, de az is

elképzelték, hogy anyámban alakult ki egyfajta távolságtartás abbéli igyekezetében, hogy nekem ne kedvezzen a két nővéremmel szemben. Így aztán én elég könnyen elszakadtam a családtól, ezt vándorlásaim is mutatják. Persze, ezt a bennem mindig meglévő önállóságra vagy függetlenségre való törekvés is kiválthatta. Ezzel együtt a család összetart, én is hazajárok, látogatom anyámat, aki még hál' Istennek él, s nővéreimet.

Említetted, hogy édesapád jegyző lett. A nagyszülők milyen háttérrel rendelkeztek?

Apám szülei egyszerű falusi emberek voltak. A nagyanyám még a szomszédos hatvani birtokon volt summás. Nagypám már előbbre lépett, ő kizárólagosan földműveléssel már nem foglalkozott, vasutas volt. Különben Tura egy vasutas falu. Jól jött az embereknek, hogy huszonnégy óra volt a szolgálat és negyvennyolc órával szabadon gazdálkodhattak. Így nemcsak Tura, hanem általában a Galga menti falvak gazdagodtak is, mert az ott élők nagyon sokat dolgoztak, dolgoznak. Nagypám a vasútnál egészen a kalauz mesterségig vitte. Ennyit a család turai részéről. A jászberényiekénél, a Koncsek famíliában már kisenemesi beütések is vannak. Nagyon népes család. Nagypámék tizenegyen voltak testvérek. Nagypám, Császár Lőrinc is vasutas volt, mert nem lehetett tanulnia, de a testvére már ügyvéd lett. Nagypámban az, hogy nem tanulhatott sérelemként élt. Mérnök szeretett volna lenni, de a vasúthoz került. Erdélyben teljesített szolgálatot. 1921-ben, amikor csak az maradhatott meg állami hivatalban, aki fölvette a román állampolgárságot és hűségesküt tett, nagypám hazajött, és meglehetősen fiatalon nyugdíjas lett. 96 éves korában halt meg. A "Tízezer nap" című filmünk "vének tanácsában" még szerepelt, ott van közöttük ő is. Tehát 1921-ben hazajött és mindennel próbálkozott. Megvett egy pékséget, majd földet vett és bérelt is. A bivalytól kezdve a sertésig, a birkáig mindennel foglalkozott. Vállalkozásai általában nem sikerültek. Szélmalmot is épített vasból, és almáskertet, veteményest locsoltatott vele. Így lett mérnök. Később közösen építettünk vele egy házat a Donatus tanyán. Én sokat veszekedtem vele, azt hiszem azért, mert azonos a természetünk.

Mindig szemben álltunk egymással. De mindig nagyon-nagyon kedveltem és nagyon szerettem. Ő is engem.

A háború időszakában gyerek voltál még, de már nem kiskorú. A gyermekkori háborús emlékek mennyiben érhetők "tetten" alkotói törekvéseidben?

Abban az időben cselédnek mondták, ma finomabban háztartási alkalmazottnak nevezik, így nekünk is volt, aki anyámnak segített: a Terus. Terkát mi gyerekek nagyon szerettük. Most is él Ikladon, ha arra járok, meglátogatom. Részben neki is segítettem, vagy ha valakinek nehezebben ment az írás, akkor a fronton lévő vôlegényeknek én írtam a leveleket. Később elkezdtem a faluból bevonultatott katonákkal önállóan is levelezni. Ha nagyon akarod, akkor kielemezheted belőle, hogy miért készítettem a II. magyar hadsereg pusztulásáról filmet. Budapest bombázását részben láttuk, részben hallottuk: látszódtak a Sztálin-gyergyák és lehetett hallani a liberátorokat. Ebben az időben apámmal jártam a határt, mert neki feladata volt a különböző robbanó töltőtollak és egyébek összegyűjtésének megszervezése. Ő ment a vadászpuskájával, s nekem - mert mindig valami próbának tett ki - adott egy leventepuskát, ami borzasztó nehéz volt, de én boldogan cipeltem. Akkor is voltak elég hatalmas kukoricatáblák, és ha esti ellenőrzésre mentünk, akkor azt mondta, hogy én itt megyek, te tőlem mész száz méterre és a tábla másik végén találkozunk. Volt, hogy leesett egy repülőgép, s lehet, fantáziált a gyerek, hogy mi találjuk meg a pilótát, s én mentem a leventepuskával a vállamon a kukoricáson és féltem. Egyre közelebb és közelebb jött a front. Egyszer végig géppuskázta a falut egy rata. A községházán az íróasztal alá bújtam. Ezek az emlékek visszatérnek: például a "Könyörtelen idők"-ben van egy jelenet, hogy jön egy tank, és azon sebesültek vannak. Ezt Ikladon láttam. A falu határában volt már a front, a faluból indultak ki a németek és egy Tigris-tankon hozták vissza a sebesülteket. Aztán jöttek az oroszok. Tőlük mindenki - azt hiszem joggal - nagyon félt. Ami bennem megmaradt, az egyrészt a rekvirálások képe, mert állandóan hol vajjat, hol disznót, hol tehenet, hol nem tudom én micsodát kellett beszolgáltatni. Mi a községházánál laktunk, ezeket oda kellett behozni és nem volt pardon. Ehhez éjjelente asszonyi sikoltozások járultak. Hozzánk többnyire tiszteket szállásoltak be, és mindig futottak a bajba jutottak és zörgettek, hogy

próbáljanak valamit segíteni. S a tisztek vagy segítettek, vagy nem. Ez mélyen érintett engem, máig hallom a segélykiáltásokat. Amikor Jászberényben éltem, a nagynénémet bújtattuk hol a pincében, hol a padláson, és össze kellett kormozni, hogy öregebbnek látsszon. Maradandó élmény az is, ahogy Ikladról a svábokat, akik netán az SS-ben szolgáltak, vagy akik német anyanyelvűnek vallották magukat, összeterezték. De összeszedtek másokat is, egy olyan hatvan vagy nyolcvan fős csoport elindult, és abból nagyon kevesen jöttek vissza évek múlva. Emlékezetes frontélmény volt az amikor megjelentek a menekültek. Először az erdélyiek jöttek kocsikkal, szállást adtunk nekik és énekeltük az erdélyi Himnuszt. Ahogy a front közeledett, egyre több lett a menekült.

Mi szeretnél volna ebben a kószáló, vándorló, kicsit csavargó életedben lenni?

Határozott célom tulajdonképpen nem volt, inkább arról tudok számot adni, hogy mit szerettem. Szerettem az irodalmat, a történelmet. Mint majdnem minden hasonló korú fiatalember, én is verseket írtam. Volt egy olyan időszak, amikor a biológia érdekelt nagyon. Szerettem a matematikát. Máig sajnálom, hogy miután elvégeztem a gimnáziumot, azóta csak összeadni, kivonni és néha szorozni kell, mert a trigonometriát kifejezetten izgalmasnak és érdekesnek találtam. Később, amikor földmérő lettem, hasznosítottam is. De nem volt határozott elképzelésem a jövőről. Hatodik gimnáziumba jártam, amikor a begyűjtásra használt papírok egyikén a következő szöveg ötlött a szemembe: a Színház- és Filmművészeti Főiskolára szakérettségivel is be lehet kerülni. Ez nekem borzasztóan tetszett. A középiskolában túl gyorsan vagy hamar megtanultam amit kellett, és így az iskola tempója nekem túl lassú volt. Arra gondoltam, hogy két évet nyerek. Operatőrnek jelentkeztem, bár azt se tudtam, hogy valójában mi az, csak arra gondoltam, hogy kapcsolatban van a filmmel és a technikával. De ebből nem lett semmi, mert kiderült, hogy a jelentkezési határidő már lejárt.

Mindezt hatodikos gimnazistaként?

Igen. Filmet elég sokat láttam Turán. Ikladról, mert ott nem volt mozi, Aszódra kellett bemenni filmet nézni. Tehát hatodikos gimnazista koromban volt egy elvetélt próbálkozásom. Budapesten, mert említettem itt érettségiztem, Bácskai Pista ösztönzésére újra jelentkeztem. Pistával nagyon jó barátságba keveredtünk, ő akkoriban már gimnáziumi előadásokat rendezett, meg játszott is, és ő mondta, hogy filmrendező lesz. Én meg azt mondtam, hogy én meg elmegyek operatőrnek, s így legalább együtt tudunk dolgozni. Nekem fényképezőgépem nem volt, viszont volt egy barátom, akinek itt Pesten volt egy egyszerű kis gépe, a fürdőszobában pedig be volt rendezve egy kis laboratóriuma. Ő tanított meg engem fényképezni. De körülbelül egy héttel később én Turán, a kultúrotthonban - azt hiszem az országban elsőként - létrehoztam egy fotó szakkört. Ekkor azonban a felvételem nem sikerült a főiskolára. Bácskai Pistát fölvevették, én pedig elmentem geodétának. Nagyon dühös lettem, hogy engem nem vettek föl, és akkor elhatároztam, hogy ha a fene fenét eszik, akkor is operatőr lesz belőlem. Elképzelésemet a család nagyon ellenezte. Mikor meghallották, hogy Színház- és Filmművészeti Főiskola: ááá, színház, színésznők, az maga a pokol. Mindez 1952-ben történt. Ekkor engem, mégpedig felvételi vizsga nélkül, mert kitűnően érettségiztem, bármelyik egyetemre föl kellett volna venni, de ennek ellenére származásom miatt csak behívtak "beszélgetésre", ami tulajdonképpen felvételi volt. Erre én megint dühös lettem, és hogy ne vegyenek föl a Műszaki Egyetemre elég pimaszul viselkedtem. Föladtak például egy trigonometriai példát, amit le kellett volna vezetnem a táblán. Akkor még képes voltam arra is, hogy fejben levezessem és egyszerűen levezetés nélkül fölírtam a végeredményt a táblára. A vizsgáztató megkérdezte: "Biztos maga abban, hogy ez a végeredmény?". "Én biztos vagyok benne" - válaszoltam. "Egészen biztos?" - hangzott a kérdés. S erre nem mást, mint azt feleltem "Ha nem hiszi, akkor számoljon utána". Meg is jött a papír, hogy nem vettek föl a Műegyetemre.

Ekkor el akartam helyezkedni mint fotográfus, jelentkeztem például a Nikexhez fényképésznek, de nem vettek föl. De nem csak ide, hanem számos más helyre sem vettek fel, és akkor elmentem geodéták mellé figuránsnak Budapesten, a Földmérő és Talajvizsgáló Irodához.

Itt elég hamar technikus lettem. Egy emigráns orosz mérnök, Misa mellé kerültem, aki Jugoszláviából jött ide.

Meddig tartott ez az életmód?

Ez egy évig tartott. Egy év után én újra jelentkeztem a főiskolára. Amikor fényképésznek sehová sem vettek fel rájöttem arra, hogy ez biztosan a származásom miatt van, úgyhogy mikor a Földmérő és Talajvizsgáló Irodához jelentkeztem, és amikor azt kérdezték, hogy az apám micsoda, azt mondtam, pályamunkás. Nem értették, hogy egy kitűnően érettségizett proletárgyerek miért jön ide, s miért nem akar az egyetemre menni. Valamivel elkentem, s így itt, a Földmérő és Talajvizsgáló Irodánál én már jó káder voltam. Annyira jó, hogy be is iskoláztak Sopronba, ahol az erdőmérnöki főiskola mellett volt egy geodétaképző is. Ha én akkor ezt elfogadom - de nem fogadtam el -, akkor valahol most erdőmérnök lennék Kanadában, vagy nem tudom hol, mert az volt az az évfolyam, amelyik testületileg elment ötvenhét elején. E lehetőség helyett én újfent jelentkeztem a főiskolára, és vártam-vártam az értesítést. Nem jött. Egyszer bementem a főiskolára, és összetalálkoztam - akkor még nem tudtam, hogy hívják - Szöllösi Évával, aki művészettörténetet tanított aztán nekünk. Azt kérdezi: "Mi van magával, nem jelentkezett?" Mondom: "De én jelentkeztem". Azt mondja: "És miért nem jött akkor felvételizni?" "Mert nem hívtak." "Holnap lesz az utolsó felvételi vizsga". És akkor Éva szaladgált, rohant a tanulmányi osztályra. A lényeg az, hogy azt mondták, másnap délután kettőkor jelenjek meg a felvételi bizottság előtt, és hozzam a fényképeimet. Én ugyan sokat fényképeztem, de nem volt kész az anyagom. Gyorsan hazarohantam Turára, mert ott volt a fotólaboratórium. Egész éjszaka dolgoztam. A képeket befőttes üvegben hoztam föl Pestre, vonaton. Akkor már kezdtem reménykedni, illetve azt a következtetést vontam le magamban, hogy ha valaki énrám egy év múlva emlékszik, az két dolog miatt lehet: vagy nagyon hülye voltam, vagy a másik véglet. Nemigen tételeztem fel magamról az első változatot, reménykedtem, hogy valami történik és talán most majd sikerült bejutni a főiskolára. Akkor azt én nem tudtam,

mert politikával nem foglalkoztam, ami aztán később teljesen világos volt - hiszen már 1953-ban jártunk -, hogy ha nem jön a Nagy Imre-féle változás, akkor engem megint nem vesznek föl erre a főiskolára.

Nos, fölhoztam a képeket a befőttes üvegben. Elmentem ahhoz a barátomhoz, aki félévvel azelőtt bevezetett a fényképezés rejtelseibe. Nála úgy szárítottunk, hogy az ablaküveget megtisztítottuk alkohollal, odanyomtuk föl a nedves képeket és azon ott megszáradtak maguktól. Hajnalban fölöttem Turáról, fölmentem hozzá és fölraktam a képeket az ablaküvegre. Délután kettő körül mentem a képekért, az első pillantásom a földre esett, ott kellett volna lenni a képeknek, ott azonban csak egy volt, a többi fölragadt az üvegen. Nyilván a nagy igyekezetemben nem tisztítottam meg eléggé gondosan az ablaküveget és fölragadtak. Nem volt más, mint beletenni az egészet a fürdőkádba, és fogkefével addig dörzsölgetni a képek hátulját, amíg azok lejöttek. S így vittem be és raktam ki a bizottság elé a nedves képeimet. A felvételi ekkor végre sikerült.

Mielőtt a főiskolás éveidről beszélnél, hadd kérdezzem meg, hogy ebben a változó, mindenre nyitott életkorban volt-e olyan személy, aki meghatározó jelentőségű volt számodra?

Igen. Először is a tanáraimról kell beszélni, mert elmondhatom, hogy mind a négy gimnáziumban nagyon jó tanáraim voltak, és mindegyikben volt legalább egy-kettő, aki igazán klasszis volt. A fizika, a matematika, a történelem és a magyartanáraimat kell mindenekelőtt megemlítenem. Kiválóak voltak, tényleg sokat tudtak. Nagyon jó rajztanárom is volt, Schéner Mihály, ismert festő. De a többiek is nagytudású emberek voltak.

Amikor a fölvételi vizsgára készültem, 1952-ben a sógorom, aki a kulturotthon igazgatója volt, mondta, hogy le fog jönni a faluba, Turára egy filmrendező. Tura egy fölkapott falu volt. Részben még most is az ének, a tánc, a népművészet miatt. Ott még most is népviseletben járnak az idősebbek. Tehát jön egy élő, eleven filmrendező - ez óriási dolog volt. És ez a filmrendező Szóts István volt. Két napon keresztül vittem utána felszereléseit. Persze nem tudtam pontosan, hogy ő kicsoda. Sőt, még össze is kevertem valaki mással, mert akkor szinte habzsoltam a föllelhető filmmel foglalkozó könyveket a Szabó Ervin könyvtárban, és összekevertem, mert azt

tudtam, hogy valami Erdélyben játszódó filmet rendezett. Összekevertem az "Emberek a havason"-t "A torockói menyasszony"-nyal. Szöts István nagy hatással volt rám. Elmondtam neki, hogy főiskolára jelentkeztem. Ez még 1952-ben volt. A sikertelen felvételi vizsga után is találkoztam vele a Korzó étteremben, s emlékszem, azt mondta Pista a sikertelen felvételemre: "Emiatt ne búsulj, a tehetség nem vész el, legfeljebb elkallódik". No, gondoltam jól megvigasztalt, s igyekeztem nem elkallódní. Pistával aztán mind a mai napig tartottam és tartom a kapcsolatot. O ötvenhétben elment, én ötvenkilencben voltam először Nyugaton. Ennek pedig az a története, hogy Gaál Pistával csináltuk a Pályamunkások című filmet, ami ugyan nem készült diplomafilmnek, de aztán nem lehetett mást tenni, ezt fogadták el diplomafilmnek. Akkor Bécsben volt a VIT, ez a film kikerült a VIT-re és valami díjat nyert. Pista se volt jelen, én sem voltam jelen, Szabó Pista ott volt, mint gimnazista rádióriporter, úgyhogy ő vette át a díjat. Én pedig beadtam egy útlevélkérelmet, hogy szeretnék kimenni Ausztriába. Volt egy olyan rovat, hogy "miért?". Oda beírtam, hogy azért, mert a VIT-en a filmem díjat nyert, és ha már akkor nem lehettem ott, legalább utólag szeretném megnézni, milyen is Bécs. Kiengedtek. Szöts Pista várt Bécsben, s mint egy Cicerone, mindent tudott Bécsról, minden szögletéről, minden házról.

A főiskolás éveid a magyar történelemnek egy nagyon rövid, de meghatározóan fontos periódusára estek. Hogy maradt meg benned ez az időszak?

Én tulajdonképpen nem értettem azt a világot, csak annyit értettem meg belőle, hogy én apám miatt rossz helyre sodródtam, de ez különösképpen nem foglalkoztatott. Az első évben a főiskolán mi csak fényképeztünk. Jártam a pesti utcákat és fényképeztem, amit láttam. Akkor az volt szokásban, hogy a fölsősök mindig megnézték, hogy mit csinálnak azok, akik éppen bekerültek a főiskolára. Emlékszem, hogy az egyik fölsős fiú megjegyezte, hogy mi az, te a Life-nak dolgozol? Fogalmam sem volt, hogy mi az a Life, hogy miért kell nekem a Life-nak dolgozni. Nyilván olyanok voltak a képek, hogy ezt joggal és jogosan kérdezhetette. Én valóban a szakmával foglalkoztam, úgyhogy ötvenhatot is ilyen nagy csodálkozással vettem tudomásul. A főiskolán mindenféle gyűlések voltak, ahol én fölszóltam: különböző kifogásaim voltak. De nem politikai vonatkozásban, hanem például, hogy miért nem tanulunk nyelveket, hogy miért nem látunk

nyugati filmeket? Mert nem láttunk, vagy csak alig láttunk. Hogy miért nem utazhatunk, meg ehhez hasonlókat. Úgyhogy október 23-án, amikor hol engedték, illetve nem engedték a tüntetést a főiskolán, választottak egy - azt hiszem - háromtagú delegációt, hogy a pártközpontba menjen, kérje és követelje, hogy engedélyezzék a felvonulást. Én is a delegáltak között voltam. A pártközpontban már más delegációk is voltak, várakoztunk. Egyszer csak kijött Apró elvtárs és mondta "de most aztán fiúk mindenki ki az utcára". De akkor már késői volt a döntés, mert én a Petőfi szobornál, sőt azon túl értem utol a főiskolásokat.

Később beválasztottak a főiskola forradalmi bizottságába is. Nagy tetteket nem hajtottunk végre, egyes tanárokat, úgy mondták akkor, hogy "rendelkezési állományba" helyeztünk. A kollégiumot közelebb hoztuk a főiskolához stb. Tehát, ha úgy tetszik, akkor a főiskola forradalmi bizottsága tulajdonképpen nem politizált, inkább szakmai ügyekkel és kérdésekkel foglalkozott. Ezzel együtt én éppen hogy csak be tudtam fejezni a főiskolát, mert Keleti Marci, aki engem nem tanított, de őt is rendelkezési állományba helyeztük, a forradalom után - nyilván, hogy nyomatékot adjon a dolognak - azt találta ki, hogy én géppisztollyal kergettem a főiskola körül - ami nagyon mulatságos lett volna, mert szegény olyan kövér volt, hogy állni alig tudott, nemhogy őt még géppisztollyal kergetni lehetett volna. Ez ma már lényegtelen, de akkor ez komoly elmarasztalásnak számított, úgyhogy mindenféle vizsgálat is indult. Én akkor Szóts Istvánnak, Olty Magdának és Illés Gyurinak köszönhetem, hogy egyáltalán meg tudtam kapaszkodni a pálya szélén. Diplomát sokáig nem kaptam, mert Keleti Marci nem írta alá. Mesélte később a tanulmányi osztály vezetője, hogy odavitte a diplomám, a másik kettőt aláírta, az enyémet meg eldobta. Megint odavitte, megint eldobta. Aztán később valahogyan aláírta. Már a főiskolán kialakult az, hogy ki hova kerül. Az elég egyértelmű volt, hogy én a játékfilmhez kerülök. A fentiek következtében azonban nem a Hunniába, hanem a Könyves Kálmán körútra, a dokumentumfilmhez kerültem. Amit végül is nem bánok, mert mindenféle fajta filmeket készítettem, mielőtt a játékfilmre sor került volna. Ekkor majdnem kettétörött a pályám.

Ez meddig kísért Téged?

Túlzottan nem, mert érdekes módon minket a főiskolán nem "vettek elő". A tanárokat, akik benn voltak, inkább. Ott ültek persze a főiskolán is a kiberek, és figyeltek. Nevetséges, de az akkori állapotokra jellemző: egyszer a laborból jöttünk ki, beszélgettünk arról, hogy hol van a tank, hová tetted a tankodat, add már elő. Egyszer csak elkezdtek vizsgálni, hogy mi ez? Az előhívó tankról volt szó.

A főiskolás éveidet szakmai vonatkozás tekintetében mennyiben hasznosítottad?

Mindig ott lebzeltünk a forgatáson s a másodév végére vagy harmadéves koromban már mindenki ismert. Nem volt olyan rendező, vagy operatőr, akit én ne ismertem volna, ellentétben a maiakkal. Az elképzelhetetlen lett volna, ami velem megtörtént, hogy vagy két évvel ezelőtt az Objektív Stúdióban egy "fiatal" filmrendezőnek, harminc fölött volt már bőven, beszéltük meg a forgatókönyvét, és be kellett mutatkoznia. Ez a mi esetünkben elképzelhetetlen volt! - Tulajdonképpen már az első év végén produkcióban voltam, mert akkor Ranódy Laci készült a "Szakadék"-ra és engem kért meg, hogy menjek le vele Békéscsaba környékére és csináljak hiteles képeket parasztokról. Készítettem is egy elég szép sorozatot, rám is törtek a rendőrök éjszaka a szállodában és el akartak vinni, mert kémnek néztek, aki fotografálja az elesett embereket. Előtte elkeveredtem egy cigánytelepre is, és amikor onnan eljöttem, utánam szaladt egy nagyon szép cigánylány és mondta, hogy tűnjek el, mert figyelnek a rendőrök.

A szakmát mi ott lestük el, tanultuk meg a filmgyárban, mert hogy úgy mondjam, szakmailag eléggé magunkra voltunk hagyva, de ez nem volt olyan nagy baj, mert mindent magunknak kellett kitalálni, s vagy egymástól, vagy a fősősöktől, vagy a forgatáson lestük el, hogy mit hogyan kell csinálni. Emlékszem, hogy harmadév végén, vagy lehet, hogy már negyedév volt, amikor nem volt a főiskolának pénze arra, hogy diplomafilmet tudjunk készíteni, amit aztán mégsem tudtunk elkészíteni. Ekkor a főiskola olyan munkákat vállalt föl, amiért pénzt kapott. Emlékszem, hogy Gaál Pistával, Szabó Lóciával "Tűz a Lőrinci fonóban" című hatalmas opust kellett létrehoznunk. Ami azért érdekes, mert addig egy közepes méretű szobánál alig nagyobb

műteremben világítottunk, hogy bejön valaki az ajtón, és leül az ablakhoz. Kevés lámpával dolgoztunk, maximum hárman voltak egy ilyen kis helyen. A lőrinci szövőcsarnokot bevilágítani viszont nem egy kezdő főiskolásnak, hanem egy gyakorlott operatőrnek sem kis feladat.

Elképzeltem, hogy hová helyezem el a lámpákat és úgy gondoltam, hogy megbeszélem Illés Gyurival, aki megígérte, hogy kijön megbeszélem. Ki is jött. Iszonyú nagy zaj volt a fonóban, én mutogattam, hogy ide, meg oda, majd bementünk a művezetői szobába, ahol már csendesebb volt, s én elkezdtem mondani, hogy így, meg úgy gondolom. De Gyuri kedvetlen is volt, meg sietett is, lényeg az, hogy azt mondta nekem, hogy "nézze, ez nem lesz könnyű feladat, de nem is lesz olyan nehéz, maga meg fogja ezt oldani", s ezzel elment. Állandóan be voltunk szakmai szempontból dobva a mélyvízbe, ami nem volt baj.

No most, hogy miért operatőrnek jelentkeztem? Nem tudtam én, amikor a kezembe került hatodikos gimnazista koromban az a prospektus, hogy mi fán terem. Volt ott színész, rendező meg nem tudom micsoda. Az operatőrről sejtettem annyit, hogy annak van valami szakmája. A humán és a reál érdeklődés is megvolt bennem, másrészt az a tudat, hogy "Szakma", mert mást se hallott az ember, mint hogy "szakmád legyen", aztán majd utána bármi lehetsz, de legyen valami szakmád.

Azt hiszem, hogy szükségszerűen idekapcsolódik az a kérdés, hogy elismert, kiemelkedő operatőr lettél, és mégis elhagytad.

Igen. Elég korán kezdtem a rendezést, mert másod-, vagy harmadévesek lehettünk, és mi mindig rendezőkkel készítettük a vizsgafilmjeiket. És ha egy olyan rendezőt fogtál ki, akinek volt képi látásmódja meg érzéke, meg a történet is olyan volt, akkor te brillírozhattál, mint operatőr. Ha mást, egy más jellegűt, akkor nem. Úgyhogy én addig bízattam a másik két társamat, amíg aztán közösen elkezdtek követelni, hogy jó, mi megcsináljuk a rendezőkkel a vizsgafilmjüket, de mi saját magunk is csinálhassunk vizsgafilmet. Úgyhogy mi készítettünk is filmeket, egyszer a rendezőkkel, egyszer pedig saját magunk, rendező nélkül, ahol mi voltunk a filmjeink rendezője is. Ez később jó gyakorlattá vált a főiskolán, most azt hiszem, van olyan, hogy az első egy vagy két évben nem szakosodnak, csak később. Ez nagyon helyes. A hatvanas évek elején pedig a

Balázs Béla Stúdióban se kérdezte senki, hogy kinek milyen diplomája van, mert mindenki mindent csinált. Tehát hol fényképezett, hol rendezett, hol vágott. Érdekes, hogy az ember kivel milyen minőségben dolgozott együtt. Én például forgattam egy rövid játékfilmet, ahol az első asszisztens Szabó Pista volt, a második asszisztens pedig Sándor Pali volt. Később, amikor Gál Pistának az első játékfilmjét készítettük, ott a Huszárik Zoli volt az első asszisztens. A Tízezer napban első asszisztens Gábor Pali volt és néha besegített Szabó Pista. Egymásnak a filmjét is vágtuk. Tehát mi állandóan többféle funkcióban voltunk egymás filmjeiben. Mindenkit az érdekelt, hogy a film, illetve az a film jó legyen.

Egy nagyon egyszerű tipológia szerint van olyan ember, aki előre tervez, s van, aki az egyik napról a másikra. Hogyan van ez a Te esetében?

Nem tervezek túlzottan előre. Azt, hogy két év vagy három év múlva éppen mi fog érdekelni, hogy mit fogok forgatni, nem tudom. Persze kikövetkeztethető, hogy mi az érdeklődési köröm, de hogy konkrétan mi lesz, azt nem tudom előre. Tehát ha úgy tetszik, a terveimet máról holnapra készítem. Természetesen terveim között nemcsak egy, hanem mindig több dolog szerepel. Tán ezt is nagyapámtól tanultam, mert ő mondta, hogy ha egy dolog nem megy így, akkor fordítani kell rajta, és akkor biztosan menni fog másképpen. Tehát igyekszem, vagy törekszem arra, hogy több tervem legyen készen, mert ha az egyiket nem sikerül elfogadtatni - manapság inkább ez a jellemző, hogy ha nem sikerül pénz szerezni -, akkor legyen egy másik terv, egy másik elképzelés.

Természetesen eddigi életutad igen gazdag és sokrétű, s itt most megszakítanám az alkotói pályádhoz kapcsolódó gondolatokat és újból visszatérnék "Hozzád". Örülnék, ha végezetül saját családról beszélnél.

Elég korán nősültem és elég gyorsan el is váltam. Második feleségem Moór Mari volt, Tőle született Balázs nevű fiunk, aki azóta operatőr, velem is dolgozott már. Ez a házasság is megszűnt és Szegedi Erika lett a feleségem, akivel már több mint húsz éve élünk együtt. Egy lányunk született, Júlia, aki másodéves a főiskolán. Egyiket sem sikerült lebeszélni arról, hogy erre a rögzös pályára menjen. Balázst egy ideig sikerült legalábbis eltéríteni úgy, hogy először

fotós volt, az MTI-nél dolgozott, majd jelentkezett a főiskolára. Megkérdeztem persze, hogy hogy került oda. Megnyugtató volt az, hogy azt mondták, az első hárommal került be. Azt hiszem, akkor tízen kezdhették a főiskolát. És egyszer csak a lányunk is azzal állt elő, de az utolsó pillanatban, hogy ő a főiskolára megy filmrendezőnek, mert addig elég széles érdeklődési köre volt, és van ma is. Néptánc, sport, ének mindent magától csinált. Őt is az elsők között vették föl. Erikával jól megvagyunk, mert hál' Istennek elegendő humorérzék van mindkettőnkben ahhoz, hogy részben a családi problémákat, részben pedig azokat a problémákat, amelyek akár Erikának a színházban, akár nekem a filmek körül vagy egyáltalán az életben jelentkeznek meghaladjuk. Tizenöt évvel ezelőtt a Káli medencében, Köveskálon vettünk egy parasztházat, és azóta a nyarakat ott töltjük. De egyébként majdnem minden héten vagy hétvégén, különösen akkor, amikor egy filmre készültem, vagy amikor a dokumentumfilmeket állítottam össze, lent voltunk, lent vagyunk. Úgy látszik, hogy az ember attól, ahol fölött nem tud elszakadni, s ahogy idősebb lesz, úgy szeret visszamenni azon a hangulatok és ízek közé, amik régen a falut jelentették vagy jellemezték. Itt, ebben a medencében mindez megtalálható.

Köveskálón később, úgy gondoltam, hogyha már az ember lemegy vidékre parasztnak és elér annyit, amennyit régen egy parasztgazda elért, hiszen van egy parasztházam, s annak megfelelő elég nagy, 900 négyszögöles udvar: még kéne valami föld is hozzá. Nagyon elhanyagolt szőlők voltak, és még most is vannak a domboldalon, úgyhogy vettem egy szőlőterületet. Egyszer forgattam egy dokumentumfilmet, és a ászári ezüst kalászos gazda, aki akkor a tsz vezetője volt, egy tehetséges ember, többek között azt mondta nekem: nézd, egy okos ember a nyugdíja előtt négy évvel szőlőt telepít, mert mire nyugdíjba megy, éppen termőre fordul, s akkor van mivel kiegészíteni a nyugdíjat. Úgyhogy szőlőm is, pincém is van. Van egy kis traktorom és minden olyan eszköz, ami szőlőhöz kell, és természetesen van borom is.

Az elmondottak azt tükrözik, hogy örömmel csinálod.

Igen, igen. Ez másféle munka, ez nekem kikapcsolódás, én nem tudok kifeküdni napozni, nekem valamit mindig tennem kell. Így aztán mindig én vagyok a legbarnább, mert a lányok

napoznak, én meg a szőlőt kötözöm, kapálom, permetezem. Szóval jó pihentető, mert mással foglalkozol, és a szőlő igényli is, hogy ne hanyagolják el. Gazdálkodom, tehát vagyok.

Köszönöm a beszélgetést.